

Դ Է Լ Ի * Յ Ո Վ Ա Կ Ի Մ

(Հին անցեալից)

14. Թուականն էր:

Ամբան վերջը:

Մայր մտնող արեւի ճառագայթները անցնելով Կաֆա** քաղաքի շէնքերի, եկեղեցիների և երկու ամրոցների պարիսպների վրայով և դրոշմելով այնտեղ իրենց ջերմ, կրակոտ համրոյրները, թափւում էին լայնածառաւ լճի ջրովը և սկսում էին այնտեղ պլպլալ անվերջ երերուն ցոլքերով:

Ծովը ծիծաղում էր և ժպտում:

Զով քամին, հազիւ հազ դիպչելով նրա մակերևոյթին, մեղմ շոյում էր նրա փերուշեայ ջրերը, և, հասնելով քարոտ եզերքին, բարձրանում էր վերեւ և սկսում էր խաղալ մշտադալար, ախուր, սպաւոր նոճիների հետ:

Արեւի երփներանգ կլորակը կամաց կամաց իջնում էր ծովը, շառագունելով նրա սևաւոր մակերևոյթը և տալով իւր վերջին հրաժեշտը Փրէնկ - Հիսար*** բերդին, որի * գլխաւոր Իսկէլէ - Ղափու դարպասի վրայ չը պարտ ծածանում էր Զենովացիների դրօշադր:

Այն ներկերը, որ մի քիչ առաջ բնութիւնը

ցողել էր Կաֆայի վրայ, սկսեցին փոփոխուել. վառ կարմիրը տեղի տուեց նախ նօսր, ապա մոյգ կապոյտին, յետոյ մշուշոտ սեւին և մի քանի ժամանակից մութ ստուերները պատեցին ամբողջ քաղաքը և մօտակայ լեռները:

Կաֆայի բազմաթիւ տների պատուհաններում երեւաց խաղաղան պղնձեայ ճիւղաւոր կանթեղների աղօտ լոյսը. սրճարանների և գինեանների գոյնզգոյն ապակեայ լատերների կրակները ուրախ ուրախ փայլեցին հրապարակում, գլխաւոր փողոցներում, նաւահանգիստում և վերջ ի վերջոյ հետու ծովում վառուեց Կաֆայի փարփուր և ձկնց ծովի մոյգ չորի վրայ մի երկար, դեղնադոյն, միշտ երերուն, նեղ շերտ:

Քաղաքի գլխաւոր դարպասը փակուեց. գլխերապահ գունդը դիրք բռնեց Փրէնկ - Հիսարի աշտարակների վրայ և կեանքը, որ ցերեկներին ետում էր այդ ծովեզրեայ, մեծ, սուււալական Փակտօրիայում, կամաց, կամաց մարեց:

Գիշերուայ խոր սուսունքի մէջ երբեմն լեռեմն լուում էին գիշերապահ ջենովացի և հայ զինուորների բացազանջութիւնները:

— Ժամը գիշերուայ մէկն է. խաղաղութիւնը նր ախրում է Կաֆայում...:

* Գիծ

** Այժմեայ Թէոդոսիա քաղաքը Ղրիստի 1:

Մանօթ. Հեղինակի.

*** Զենովացիների բերդը Կաֆայում: Մ. Հ.

Կիսաւեր, կեղտոտ գինետունը, որ գտնուում էր Կաֆայի յետ ընկած փողոցներից մէկում, լուսաւորուած էր. նրա մեծ գահլիճը իւր խոնաւ, բոբրոսնած պատերով, տեղ - տեղ

փչրուած ծեփով եւ աղքատիկ կահ-կարասիքով մի խոփու, անխորթ տղաւորութիւն էր թողնում զխոսով վրայ: Դա՛շլի՛ն էր էր խայտաճամուկ ամբոխով:

Այստեղ հաւաքուել էին Կաֆայի անգրան, աշխատանքը վաղուց թողած բանուորներ, նաւաստիներ, ծառայութիւնից փախած զինուորներ, մաքսանենգներ, ծովային տաղալուներ, մի խօսքով այն տակաւներ, որ կեանքը անխայտորբելով իւր ճիւղաններէ մէջ, ձգել, չարտել էր մի կողմ, իրրեւ մի անպէտք, հնամաշ լաթ:

Գինու գոյրչիներէից եւ ծխախոտն էին ծուխից նեխուած օդում անդադար հնչում էին խոստա աղաղակներ, անէծքներ, հայհոյանք եւ լիտի ծիծաղ:

Երեւում էին կարմրած, քրտնած գէւքներ, որոնց վրայ կարիքը դրոշմել էր իւր կնիքը, աչքի էին ընկնում կիտած յօնքեր, արլ յախառն աչքեր, որոնց չոր կրակը սարսափ էր աղղում զխողիւն, երեւում էին օր առաջ օնրացած, մաշուած, արիւննաքամ կանացի եւ տներ, կարմիր ներկերը թշերին, տխուր, սեւորակ աչքերով, որոնք անչուշտ տեսած էին արեմն, անցեալում, դուրս, մայրական սէր, ազորր, խաղաղ, բնառնական կեանք եւ սրտնց համար աշխատողը միայն դարձել էր հարազատ օճախ:

Այդ պոռնիկ կանանց ծիծաղը, շարժումները, մերկ պարանոցները եւ կրծքերը լիտի կերպով աշխատում էին գրգռել աղաճարդ խայտաճամուկները եւ վաւաչոտ տոմանքը:

Մի քանի սեղանների վրայ խաղում էին լոթօ, տօմինօ եւ նարդի:

Դա՛շլի՛ն հեռուօր անկիւնում սեղանի շուրջը նստած էին չորս մարդ եւ նրանց առաջ դրած էին գինու կիտով չափ պարապ շիշերը. այդ չորսից մէկը, իւր արտաքինով եւ մանաւանդ երեսի նուրբ դժագրութեամբ դանաշուում էր իւր հնամաշ ցնցոտիների մէջ փախուած, գոհճիկ ընկերներից. նրա նոր, սեւ մահուկից կարած չորը, նրա երկար վերաբոլուն

եւ լայնեղբի գլխարկը, նրա կարմիր կաշուրց մեծ, լայն ճիւղերով կոշիկները արծաճեայ խթաններով, նրա երկար սուրը եւ սեւ ձեռնոցները, — ցոյց էին առլիս ակներեւ, որ նա մի աղնուական Զենովացի է. միւս երեքը խաղական ծովային գայլեր էին, թուխ, արեւատ, խորը կնճիւններով ծածկուած երեսներով, ահա հանգիստ վաղվորդ աչքերով, որոնց մէջ կաշու էր էր նշմարել եւ արիւնքիւն, եւ ոճիր:

— Հասկացա՞ք, շնչաց աղնուական:

Ծովային գայլերը, միայն գլխով առլին գրական պատասխան:

— Վաղը, կէս գիշերին նա կը լինի մեծ հիւպատոսի պալատի առաջ. դուք վաղօրօք կը թաքնուէք մօտակայ պարտէզի անկիւնում եւ, երբ նա երեւայ, դուք խոյն . . . հասկացա՞ք:

— Porco Madonna, սինեօ, մենք եւ նախներ չենք եւ մեր գործը քաջ գիտենք, անբաւական ձայնով նկատեց գայլերից մէկը:

— Ուրեմն դաշինքը կապուած է:

— Այո՛, վկայ դժոխքը, շնչաց միւսը, որ քստ երեւոյթին գայլերի պէտք էր:

— Ստացէք ձեր վարձը:

Եւ աղնուականը ձգեց սեղանի վրայ տկով լի քսակը, վեր կացաւ, իջեցրեց գլխարկի աղբերքը մինչեւ յօնքերը, փաթաթուեց իւր լայն վերաբոլուն մէջ եւ շտապ թողեց զինեռուներ:

Կաֆայի մեծ հիւպատոսը Պիէտո Սեւառնիլին նստած իւր չքեղ դարդարուած առանձնատնակում պարտուած էր:

Նրա առաջ ընկած էր Վենետիկի Դօժի նամակը:

Նա ուշի ուշով նայում էր մաղաղալէն, տանում էր ձեռքը ճակատին, չփում էր կնճիւնները:

Նա յուզուած էր:

Գոթական ճաշակով շինուած նեղ ու երկար, կամարակաղ պատուհաններից իջնում

էին ոսկեթել թաշեայ վարագոյրներ, ամբողջած պատերին լայն արծաթեայ օղակներով, մարմարոնեայ յատակին փռուած էր արնակէ-
հան հաստ, փափուկ զօրզօր:

Սենեակի ամբողջ կահ-կարասիքը բեր-
ուած էր Խոտալիայից եւ նրա մէջ աչքի էին
բնկնում Վենետիկի ականակուռ փականքն ը վ
փայտեայ արկղները, զոյնզոյն աղակի՜ն եր-
կոտանի կանթեղները, միջնադարեան ասել-
տական զրահները, զանազան դարերի զէնքեր,
թաթարական նետեր եւ աղեղներ, հին մաշա-
ղաթների եւ ձեռագիր աւետարանների հաւո-
քածուն, դարսած էր կահնեայ մեծ պահարտ-
նում, որի աղակեայ դռների վրայ նկարած էր
Ջենովայի զինանիշը:

Պիկտու Սալտուլլին մի երկարահասակ,
զեռ առոյգ ու ժիր մարդ էր. նրա երկար եւ ա-
լիստոն մազերը թափուած էին նրա թաշեայ
կոբրակ զլիսարկի տակից նրա լայն ուսերին եւ
նրա խիտ յոնքերի տակից նայում էին զեռ
երիտասարդ, կրակոտ աչքեր:

Այդ աչքերի հայեացքը մեզմ ու փաշ-
փայող էր եւ միեւնոյն ժամանակ խորը ներս
թափանցող:

Կաֆայի մեծ հիւպատոսը այրի էր:

Երեք տարի առաջ նա թաղեց կնոջը եւ այդ
օրից ամբողջ իւր սէրը, յոյսը եւ անովանքը
ամփոփեց իւր միակ աղջկայ մէջ, որ բոլո-
րում էր քսաներորդ զարունը: Նրա անունն էր
Մարիկտտա:

Պիկտու Սալտուլլին զեռ շարունակում էր
զրազմունքը, երբ առանձնասենեակի շէմքում
էրեւաց ծերունի սպասաւորը:

— Սինեօ, Դարեջանենց աւագ պար-
Մուրատը թոյլտուութիւն է խնդրում ներկայա-
նալ ձեզ:

Մեծ հիւպատոսը կիտեց յոնքերը եւ ձգե-
լով Դօֆի նամակը զրատեղանի արկղը, ալ տա-
սանեց:

— Աւագ պարոնը, խնդրի՛ր, խնդրի՛ր:

Մի բոպէից վարագոյրի ետեւից երէւաց

Կաֆայի հայերի աղագագեա աւագ պարոն Մու-
րատը:

Մեծ հիւպատոսը վերկացաւ, զնաց ընդա-
ռաջ հիւրին եւ, զնեղով ձեռքը նրա ուսին, մի
եզրայրական համբոյս զրոշմեց նրա շրթնե-
րին:

Եկտրը մի պատկառելի ծերունի էր, զօրծ
խուզուած սպիտակ մազերը, բրդոտ յոնքերը,
լայն ճակատը, խելացի եւ թախծալից աչքնե-
րը, երկար, հաստ բիւրերը, որոնք հասնում
էին կզակին, — այդ ամենը մի աղամայ յար-
զանք էին յարուցանում զխոռոյլ մէջ:

— Ազա Մուրա՛տ, վերջապէ՛ս. նստէք,
նստէք, սիրելի բարեկամ, վաղուց, շատ չ՛ա-
ղուց սոք չէք կոխել իմ չէմքը, այս ո՞ր քա-
մին փռեց . . .

— Ո՞ր քամին, նկատեց նստելով աւագ
պարոնը, ինչի՞ց սկսեմ:

— Մի՞թէ այդպէս լուրջ է հարցը:

— Այո, շատ լուրջ: Դուք, սինեօ, լաւ
գիտէք, որ Խանը եւ Թաթարները սրում են ա-
տամները թէ՛ ձեր Ջենովացիներիդ, եւ թէ՛
մեր, Հայերիս, դէմ: Նրանք նախանձում են
մեզ, մեր օրէ ցօր զարգացող, աճող առեւ-
տրին, մեր արհեստներին, մեր շէն քաղաքնե-
րին, մեր հարուստ վանքերին եւ եկեղեցինե-
րին:

— Անշուշտ, այդպէս է:

— Բայց նախանձից ջուկ նրանց սլտում
կայ եւ մի ուրիշ զգացմունք. այդ վախն է:

— Վա՞խը . . .

— Այո, նրանք մշտական ահ ու դողի մէջ
են, որովհետեւ մենք զօրանում ենք. նրանք հե-
ռատես են. նրանք լաւ հասկանում են, որ մեր
մէջ մինչ այժմ գոյութիւն ունեցող սերտ, եղ-
բայրական կապերը տալիս են մեզ այնպիսի
ոյժ, որ ապագայում կարող է լինել նրանց ան-
կախութեան համար շատ եւ շատ վտանգաւոր.
Ռուսաց տունը անդադար մօտենում է Թաթար-
ների սահմաններին . . .

Եւ դուք կարծո՞ւմ էք.

— Ես համարում եմ, սինեոն :

Եւ աւագ պարոն Մուրատը լռեց :

— Շարունակեցէք :

— Միարանութիւնն է մայր բարեաց եւ ես եկել եմ ձեզ մօտ, սինեոն, յատկապէս զբուշացնելու ձեզ, որ այդ միարանութեանը այժմ վտանգ է սպառնում :

— Վտանգ ... ի՞նչպէս :

— Հոովմը ձիւ է թափում կլանել մեր դարեւոր եկեղեցին, մեր հաւատը :

Եւ աղա Մուրատը ուղղակի նայեց մէծ հիւպատոսի աչքերին :

— Հոովմը ... որքան ես գիտեմ ...

— Թողնենք քաղաքականութիւնը եւ խօսինք սրտանց, սինեոն. կաթողիկ արեղաները թափում են ամեն ձիւ որսալ հայադաւաններին, լուսաւորչականներին, մանաւանդ մեր աղնուականութեան մէջ. անուշաք, սինեոն, ինչո՞ւ են այդ փանքերը. մի՞թէ Հոովմը չէ հասկանում, որ դրա միակ հետեւանքը կը լինի երկու ազգի մէջ երկպառակութիւն, որ մայր է ամենայն շարեաց, ինչպէս ասում է մեր պատմաբանը :

Պիէտո Սափառելին ձգել էր հայեացքը գետնին եւ լուռ նայում էր մարմարի նախշերին :

— Մի՞թէ Հոովմը երազում է, որ բուն հայ Ժողովուրդը, հայ գիւղացին, արհեստաւորը, բանուորը, անշարիրը եւ վաճառականը կը թողնեն իրենց նախնիքների հաւատը, իրենց բազմաշարժար եկեղեցին եւ կ'ընկնին կաթողիկ եկեղեցու գիրկը ... երբեք. ես Հայ եմ եւ լաւ ճանաչում եմ իմ ազգը. նա, սինեոն, շատ պինդ, շատ սերտ կապերով կապուած է իւր եկեղեցու հետ. մենք աւագ, կորցրինք մեր անկախութիւնը եւ այժմ մեզ համար մեր եկեղեցին մեր պետութիւնն է, մեր արքունիքը, մեր գոյութեան, մեր լինել չլինելու հիմնաքարը եւ յենարանը ...

Եւ աղա Մուրատը կտրեց իւր խօսքը : Եւ

մեծ թաշկինակով սրբեց ձախտի քրտինքը :

Սենեակում լուռ էր :

Մեծ հիւպատոսը կռացրել էր գլուխը կրծքին եւ մեքենայաբար դարկում էր սեղանին իւր երկար, չոր մատներով :

— Դուք իրաւ էք, աղա Մուրատ, վերջապէս արտասանեց նա, Հոովմը հետուից իրապեկ չէ աշտեղի դրութեանը եւ չգիտէ որ Զենովացիների եւ Հայերի մէջ եթէ մի օր ծագէ երկպառակութիւնը, դա կը լինի օրհասական երկու ազգի համար :

— Ճշմարիտ էք, մենք պէտք է լինենք իրար ձուլուած, մի սիրտ, մի հոգի, որովհետեւ մեր կողքին միշտ արթուն է մեր սխիւմ թշնամին, Թաթարը : Միջամտէք, գրեցէք Դօմին, գրեցէք Պապին եւ թող մնայ Հայը կրօնով լուսաւորչական, իսկ Բողապցին կաթողիկ :

Եւ աւագ պարոնը կրկին լռեց :

Նրա երեսին եւ աչքերին պատեց խոր լծախիծը :

Նա այդ վայրկեանին յիշեց իւր ազգի անցեալը, այն զուլումի օրերը, երբ ընկաւ Անիի, Բագրատունեանց աթոռը, երբ նա դարձաւ կոռապատճառ Յոյների, Վրացիների եւ Բուրքերի համար, երբ երկրաշարժից յետոյ Անիի բնակիչները թողին մայր երկիրը եւ ցրուեցան աշխարհիս չորս կողմը, երբ Անիի «հազար եւ մէկ» եկեղեցիները դարձան կամ մզկիթներ եւ կամ խարխուլ աւերակներ, երբ վերջապէս հասաւ 1330 թուականը եւ Հայերը անտանելի նեղութիւններից յետոյ հասան Տարիկեան թերակղզին եւ այնտեղ գտան իրենց երկրորդ հայրենիքը :

— Դուք իրաւ էք, ես կը գրեմ այդ մօտին ուր հարկն է, նկատեց մեծ հիւպատոսը :

Աղա Մուրատը սթափուեց տխուր խոհերից :

Սուտունքը տիրում էր սենեակում :

Մի մեծ ճանճ, անդադար բզբզալով, դարկում էր պատուհանի գոյնգոյն ապակիներին :

— Այլուր բարձեցի՞ք նաւ — կտրեց մեծ

Հիւպատոսսը տիրող լուսթիւնը:

— Այո՛, այսօր լուսաղէմին չորս նաւ հա-
նապարհ բնկան իտալիա:

— Ի՞նչպէս էին գները:

— Վնաս չունի. հոգադործը լաւ վարձ
ստացաւ:

— Օ՛, այդ շատ լաւ է, մենք սկսուած ենք
մըցել Մարսէլի հետ:

Այդ վայրկեանին ներս վաղեց Մաուր, ա-
տան, մեծ Հիւպատոսի գուտորը:

— Հայրի՛կ, արտասանեց նա եւ իսկո՛ն
լուս, տեսնելով, որ հայրը մենակ չէ:

— Ե՛կ, Է՛կ, աղջիկս, մի՛ քաշուի՛ր, իմ
հիւրը քո վաղեմի բարեկամն է, աւագ պարսն
Մուրատը:

Մաուրէտտան մօտեցաւ եւ ցածր գլուխ
տուեց:

— Ապրի՛ս, դաւակս, օ՛, որքան գեղեցիկ-
ցել ես. Կաթայի երիտասարդները երեւի կոր-
ցրել են քո տեսքից իրենց քունը, ծիծաղով նը-
կատեց աղա Մուրատը:

— Օ՛, սինեօս, չնչաց Մաուրէտտան, ին-
չե՞ր էք ասում:

— Ինչո՞ւ ես կարծրում ... չլինի թէ աղա
Մուրատը գիտէ քո գաղտնիքը, աղջիկս, նկա-
տեց ծիծաղով մեծ Հիւպատոսը:

— Հայրիկ, հաշը պատրաստ է:

— Հիտնալի է. գնանք, աղա Մուրատ,
հաշենք այսօր միասին:

— Նեղութիւն մի քաշէք, սինեօս, ես...

— Համեցէք, այսօր ունինք խաշած ձուկ.
եւ եմ պատրաստել, նկատեց Մաուրէտտան:

— Եթէ այդպէս է, ես ամենայն սիրով ...

— Այո, եւ դեռ խօսելիք ունիմ ձեզ հետ
մեր բերդերի մասին. Մաուրէտտա, ասա տնտե-
սին, որ նկուզից բերէ մեզ համար երկու շիշ
այն գինուց, որ վերջերս ստացայ Սանթօնի-
նոյից:

— Իսկոյն, հայրիկ:

Եւ Մաուրէտտան թեթեւ քայլերով հեռա-
ցաւ սենեակից:

— Չմտնաք դրել, սինեօս, Դօմին:

— Ոչ ... ոչ ... հանդիսաւ եղէք ... հա,
մեր եւ Հայոց բերդերի մէջ պէտք կը լինի անց-
կացնել ստորերկրեայ խրամներ, որովհետեւ...

Եւ խօսակիցները մօտան սեղանատուն:

Գիշեր էր:

Մութ, խաւար գիշեր:

Ամպամած երկնքում չէր փայլում ոչ մի
աստղ:

Քամին կատաղի մօնչում էր Կաթայի ա-
մայի փողոցներում, ուժգին զարկում էր չէն-
քերի քարառչ պատերին, ամբոցներին երկա-
թեայ դարպասներին եւ, հասնելով տների կը-
տուրներին, մտնում էր երգիկներին մէջ եւ
սկսում էր խը վայնասունը:

Կաթայիկ Սուրբ Աղնէս եկեղեցու զանգը
զարկեց կէս գիշեր:

Մեծ Հիւպատոսի սլաւառի գլխաւոր մուտ-
քի առաջ երեւաց վերաբեկուի մէջ մինչեւ կզա-
կը փաթաթուած մի մարդ:

Նա յառեց աչքերը սլաւառի երկրորդ յար-
կին եւ սկսեց գիտել:

Անցաւ մի քանի վայրկեան:

— Ես չեմ տեսնում պայմանանշանը ...
զարմանալի է, փոփսաց քիթի տակից անծանօ-
թը:

Այդ վայրկեանին սլաւառի պատուհաննե-
րից մէկում երեւաց կանթեղի աղօտ լոյսը:

— Վերջապէս, ուրախ չնչաց անծանօթը
եւ մօտեցաւ պատուհանին:

Նոյն բոպէին փողոցի անկիւնից դուրս ե-
կան երեք մարդ, նրանք նայեցին չուրջը եւ,
քսուելով պատերին, գաղաղաղով մօտեցան
անծանօթին եւ մի ակնթարթում յարձակուե-
ցին նրա վրայ:

Շուարած՝ անծանօթը չկարողացաւ ան-
գամ մերկացնել սուրը:

Չարագործներից մէկը արդէն մօտեցրել էր

դաշոյնը անծանօթի կրծքին :

— Օգնեցէ՛ք, օգնեցէ՛ք, տարածուեցաւ զիշերային խաւարի մէջ անծանօթի յուսահատ, սրտամաշ ձայնը :

Փողոցի միւս անկիւնում երեւաց մի ստուեր. լսելով այդ անդիպումը՝ ճիչը, նա խաղոյն եւ եթ հանեց պատեանից սուրը եւ ընկաւ չարագործների վրայ :

— Յետ քաշուեցէ՛ք, յե՛տ, անիրաւներ, դուռաց նորեկը, յենուելով պատին եւ իւր յաղթանդամ մարմնով պաշտպանելով անծանօթին :

— Porco Madonna, երեւի դու էլ այս զիշեր ցանկութիւն ունես գնալ ի վերին Երուսաղէմ. դէ՛հ, համեցէ՛ք, խոստով ձայնով բացազանչեց չարագործը եւ յարձակուեց անկոչ պաշտպանի վրայ :

Վերջինս փիթխարի հասակով, ուժեղ, լայն ուսերով մի երիտասարդ էր :

Նա գիտամամբ թոյլ տուեց չարագործներին աւելի եւս մօտենալ իրեն եւ պատահ ընկնել ի վեցրեց մի ծանր հարուած նրանցից մէկի գլխին :

Չարագործը տապալուեց գետին եւ նրա կոկորդից դուրս թռան մահուան խոխոցի հեծկլտանքները :

Այդ միջոցին անծանօթը, տեսնելով անըստ պատելի օգնութիւնը, հանեց երկար սուրը եւ սկսեց պաշտպանուել :

Կոխը դարձաւ հաւասար :

Գիշերային սուսունքի մէջ լսում էին միայն կուռղների ծանր շնչառութիւնները, նրանց հատ ու կտիր բացազանչութիւնները, սրնրի շառաչիւնը եւ կատաղած չարագործների լկտի հայհոյանքները :

Մի քանի ընկերացի չարագործներից մէկին յաջողուեց կտրել անծանօթի սուրը եւ իւր դաշոյնը արդէն փայլեց նրա ուսին, երբ նորեկը վազրի թռիչքով յարձակուեց նրա վրայ եւ խրելով սուրը նրա կուրծքը, տապալեց նրան գետին, եւ կրկին արագ յետ քաշուելով իւր

խոչոր, քառակուսի թիկունքով ծածկեց անկն անծանօթին :

Այդ միջոցին պալատի երկրորդ յարկի լուսաւորուած պատուհաններից մէկը բացուեց եւ այնտեղից կուացաւ փողոց մի ստուեր :

Դա Մառիէտտան էր :

Տեսնելով կոխը, նա սրտամաշ ձայնով ճչաց :

— Անտօնիօ՛ ...

Անծանօթը բարձրացրեց գլուխը եւ դարձրեց երեսը պատուհանին :

Օգտուելով այդ պատահ ընկերացի, չարագործը խրեց դաշոյնը անծանօթի ուսը եւ արագ փախչելով կորաւ զիշերային մթութեան մէջ : Վերադարձուած անծանօթը հառաչելով ընկաւ մայթի վրայ :

— Մառիէտտա՛, կարողացաւ միայն չչընչալ նա իւր այրուող, չորացած շրթներով եւ փակեց աչքերը :

— Սինեօնա, ուղարկեցէ՛ք այստեղ ծառաներին, թող բերեն ջահեր եւ պատգարակ, աղաղակեց նորեկը, զննելով արիւնոտ սուրը պատեանի մէջ :

— Օ, Santa Madonna, արտասանեց Մառիէտտան եւ փակեց պատուհանը :

Մի քանի ընկերացի պալատի գլխաւոր մուտքը բացուեց եւ մեծ հիւպատոսի տնտեսը եւ ծառաները թափուեցին փողոց :

Ջահերի լոյսը լուսաւորեց երկու դիակ եւ վերադարձուած Անտօնիօն մարմինը :

Տնտեսը եւ ծառաները զգուշութեամբ վերցրին վերադարձուածին, դրին պատգարակի վրայ եւ մաքրելով վէրքը, կապեցին նրա շուրջ :

Վերադարձուածը բացեց աչքերը :

— Ո՛ւր է ... իմ աղատիչը ...

— Ես այստեղ եմ, սինեօն :

— Դուք փրկեցիք կեանքս ...

— Մի խօսէ՛ք, սինեօն, այդ ձեզ փնտս է :

— Ո՞վ էք դուք ...

— Ես ... ինձ կանչում են դէլի Յովակիմ, պատասխանեց երիտասարդը եւ շտապ փայլեւ

բով անհետացաւ զիշերային խաւարի մէջ:

Վերաւորեալին տարին ներս:

Անցաւ երկու ամիս:

Վերաւորեալ Անտոնիօ Բօուլաթօն դեռ անկողնումն էր. նրա վէրքը թէեւ մահաբեր չէր, բայց եւ այնպէս չարագործի դաշոյնը շատ խոր էր մտել նրա ուսի մկանունքների մէջ:

Բժիշկը, որ ամեն օր այցելում էր նրան, յոյս էր տալիս, որ հիւանդը շուտով բուրրովին կը կազդուրուի:

Անտոնիօի անկողնի մօտ միշտ նստած էր լինում նրա քոյրը Մառչելլան:

Մօտ 18-20 տարեկան, նա արտաքինով հեղափոխական էր մի անխառն, կատարեալ տիպար միջնադարեան Իտալուհու:

Սեւ-սեւ, խոշոր, գեղեցիկ գծագրած աչքերով, կամարակապ յօնքերով, լոբերիկ բերնով, որի նեղ շրթները եւ հպարտ էին եւ միեւնոյն ժամանակ խոստանում էին ա'յնքան սէր եւ երջանկութիւն, տաշած քթով եւ մարմարիոնեայ մորթով, Մառչելլան իւր տեսքով առաջին գեղեցկուհին էր ամբողջ Կաֆայում: Երկարահասակ, ճկուն, տատանուող իրանով, միշտ ժպտը երեսին, նա ամենուրեք յարուցանում էր հիացմունք եւ խորին յարգանք:

Շատ սրտեր Կաֆայում խոցուած էին նրա չքնաղ տեսքից, շատ երիտասարդների չլրթունքները զիշերային լուսթեան մէջ արտասանում էին նրա անունը եւ շատերը սխալ ուղի տուրուած հայումաչ էին լինում Մառչելլայի հմայիչ տեսքից:

Բայց նա, այդ բոլոր հոգեկան, սիրային տանջանքների կռուածաղիկը, խաղաղ եւ անվրդով անց էք կացնում իւր օրերը հայրական տան կտրի տակ եւ սէրը դեռ չէր պաշարել նրա անմեղ, կուտական սիրտը եւ կեանքի վարդը դեռ չէր ցոյց տուել նրան ոչ իւր անուշահոտ բուրմունքը եւ ոչ էլ իւր փշերը:

— Անտոնիօ, սիրելիս, ինչպէ՞ս ես զգում քեզ:

— Լաւ եմ, Մառչելլա, լաւ, դու այնպէս անձնուէր խնամեցիր ինձ, որ զարմանալի կը լինէր, եթէ ես վատ զգայի ինձ:

— Այս գիշեր դու հանդիստ քնեցիր:

— Ուրեմն, կրկին դու անքո՞ւն մնացիր մօտս:

— Ի հարկէ, չէ՞ որ ես սիրում եմ քեզ, Անտոնիօ, եւ արար աշխարհում քեզնից չոկ ոչ ոք չունիմ:

Եւ Մառչելլան իւր գողտրիկ ձեռքով շոյեց Անտոնիօի դանդաւոր մազերն ու ճակատը:

— Սինեօ Յովակիմը չեկա՞ւ, հարցրեց հիւանդը:

— Ոչ:

— Նա շատ համեստ է. նա քաշուած է մեղնից:

— Մառչելլան չէ՞ր չափաւարտանեց:

Նրա երեւակայութեան մէջ կենդանացաւ դէլի Յովակիմը, այդ քիչ անտաշ հայ պատանին, իւր վիթխարի հասակով, լայն ուսերով, երկաթեայ մկաններով, կարմիր, հաստ վզով, արեւառ երեսով եւ սեւ աչքերով, որոնք տղայական անմեղութեամբ նայում էին արար աշխարհին:

— Այո՛, սինեօ Յովակիմը քաջ է, շատ քաջ, նկատեց վերջապէս Մառչելլան, բնկղմում խոր խոհերի մէջ:

— Քա՛ջ ... նա հերոս է, քոյրիկ, հերոս. եթէ դու տեսէիր այն աւաղակներին ... օ՛, դիտե՛ս, նա յիշեցնում է հին Հռոմի կրկնում կուտող սուսերամարտիկներին, ստրուկներին, որոնք յանուն Կեսարի թափում էին իրենց արիւնը՝ կրկէսի գեղին աւաղի վրայ եւ մեռնելիս աղաղակում էին — «Ave, Caesar, morituri te salutant»:

— Քիչ խօսիր, Անտոնիօ, քեզ վնաս է, նկատեց Մառչելլան եւ վերցնելով սեղանից գեղի տուփը, թափեց փոշին ջրի մէջ, խառնեց եւ մօտեցրեց բաժակը հիւանդի շրթներին:

Նաժիշտը երեւաց դրան չէմքուս :

— Սինեօն Յովակիմը ...

— Խնդրիր, խնդրիր, ուրախ բացապանչեց Անտօնիօն եւ ուղղեց ոսկեթել վերմակը :

Մի վայրկեանից դէլի Յովակիմը մտաւ ներս. նա քաշուելով, կարմրելով մօտացաւ Մառչելլային, խոնարհ գլուխ տուեց եւ դարձաւ Անտօնի Բօնլաթօին : Վերջինս բռնեց տոողջ ձեռքով եկեղրի մեծ, լայն ավեր եւ թոյլ սեղմեց :

— Ո՛ւր էիք կորել, սիրելիս. դուք բոլորովին մոռացել էք մեզ. լաւ չէ, լաւ չէ ... :

— Ներեցէք, սինեօն, ես բացակայ էի քաղաքից. ես գործով զնացել էի Սուդաղ :

— Նստեցէք, աւելի մօտ ... խօսինք :

Դէլի Յովակիմը զգում էր իրեն շատ նեղ դրութեան մէջ. այդ չքեղ կահաւորուած սենեակում, ուր դարսած էին այնքան ճոխ, հազուադիւրս գեղարուեստական իրեր, ցարդեր, դոյնզոյն ապակեայ անօթներ, կանթեղներ, արկղներ, զէնքեր եւ գրքեր :

Նա վախենում էր իւր ահագին ոտքերով եւ խոշոր ձեռքերով մի բան գետին տապալել, փշրել :

Նա հեւ ի հեւ անցաւ մի կերպ աթոռներ ի, բաղմոցների եւ «փարզա» բարձերի միջով եւ նստաւ հիւանդի անկողնի մօտ :

Նա դարմացած նայում էր շուրջը եւ 'լաւ լայն բացած աչքերը վազվզում էին մէկ առաւկայից միւսը :

Նա աշխատում էր ըմբռնել, թէ ինչի՞նչ են պէտք այդ բոլոր մանրամասն իրերը սինեօն Անտօնիօն :

Յովակիմի անշուք սենեակում այդպիսի իրեր չկային. նրա ամբողջ կահ կարասիքը բաղկացած էր հասարակ մահճակալից, երկու աթոռից եւ փայտեայ պահարանից եւ սեղանից :

Մինչդեռ այստեղ ոսկին, արծաթը, դահարեղէնները դարդարել էին ամեն մի անիւն եւ դոյնզոյն ցոլքերով փայլում էին ամենուրեք :

— Ահա այն ուրիշ աշխարհը, որի մասին

ես լսել էի, մտածեց Յովակիմը, իշխանների, մեծերի, հարուստների աշխարհը. ո՛րքան նա զանազանում է ինձ ծանօթ աշխարհից ... եւ այս փարթամ կեանքը, այս ազնուականները, այս իտալացիները ... ո՛րքան նրանք նման չեն կոշտ ու կոպիտ թաթարներին եւ անդամ մեր Հայերին. վերջապէս այս սինեօն ... մի՞թէ աշխարհիս երեսին կան այսպիսի չքնաղ էակներ. մի՞թէ սա երազ չէ :

Եւ դէլի Յովակիմը ակնապիշ, զմայլած նայում էր Մառչելլային, նայում էր, օգտուելով այն բոպէներից, երբ Մառչելլայի ուշադրութիւնը դրադուած էր լինում ուրիշ բանով :

Յովակիմի երեսի գոյնը զնում, դալիս էր եւ նրա խոշոր ձեռքերը, որ աւելի նման էին արջի թաթի, ցնցողաբար դողում էին :

Մառչելլայի հետաքրքութիւնը նոյնպէս գրգռուած էր :

— Ի՞նչ հսկայ մարդ է այդ Հայը, անցնում էր նրա ուղեղով, ուժեղ, յաղթանդամ. ճիշդ, որ հերոս է. նա բոլորովին նման չէ մեր չրջանի երիտասարդներին, այդ թոյլ, համարեա կանացի կազմուածքով արարածներին. նա մի գիւցազն է, հէքեաթների հերոս, իսկ նրա աչքերը, անմեղ են, պարզ ... Նա մի մեծ երտխայ է, այո՛, այո՛, մի մեծ երեխայ ...

— Դուք սասցիք, որ Սուդաղո՞ւմն էիք :

— Այո՛, այնտեղ հօրեղբայրս ունի այգի՛, զնացել էի նրան օգնելու :

— Դուք միշտ պատրաստ էք օգնել ուրիշներին, մինչդեռ ինքներդ ...

— Ինձ ի՞նչ է հարկաւոր. ես մեն-մենակ եմ, որը ... ես ծառայում եմ հայ պնդուս, ես տասնապետ եմ, օնպաշի ...

— Դուք, սինեօն, զինուորական էք, հարցրեց Մառչելլան :

— Այո՛, սինեօն :

— Սիրո՞ւմ էք ձեր գործը, մըջամտեց Անտօնիօն :

— Ի՞նչպէս տեսմ ձեզ. սիրե՞լ ... ո՛չ, ես ի՛նչ զերազասէի հողագործութիւնը :

— Բայց ինչո՞ւ չէք պարապում :

Դէլի Յովակիմը աւելի եւս կարծեց:

— Տեսնում էք ... ես ... ես միջոց չունեմ ...

— Միջոց, բացազանչեց Անտոնիօն. լսեցէք, մեծ հիւպատոս Պիլատո Սավառեւիլի պաշտօնավարութեան ժամանակամիջոցը չուտով լրանում է եւ ասում են որ այդ բուժք պաշտօնը յանձնելու են հօրեղբորս. ես կը խնայեմ, որ նա տայ ձեզ հողաբաժին, գործիքներ. չէ՞ որ ես պարտական եմ ձեզ:

— Օ՛, ո՛չ, չնորհակալ եմ, ես սովոր չեմ ստանալ ձեր պարգեւներ, եւ դուք, սինեօն, ոչինչ պարտական չէք ինձ, ոչինչ:

— Դուք փրկեցիք կեանքս:

— Դա իմ պարտքս էր:

— Դուք, սինեօն Յովակիմ, դեռ անփորձ էք. դուք անտեղեակ էք կեանքից. աշխարհս մեծ է, մի կարծէք որ արեւը փայլում է միայն այս Դրիմում. օ՛, ո՛չ, եկէք, ես տանեմ ձեզ իմ հայրենիքը. դուք կը տեսնէք Հոռովմը, Վենետիկը...

Յովակիմը մի վայրկեան մտածեց.

— Ո՛չ, սինեօն, ես ծնունդ եմ աշտեղ, այստեղ էլ կը մեռնեմ. ես մի հասարակ մաշկ եմ եւ այդ Հոռովմը, Վենետիկը ինձ համար

չեն. իմ պապս, հայրս, բոլորը եղել են նկարագործ, հերկել են հողը, քրտինք են թախել, ես էլ կը լինեմ մի օր... Դիտէ՞ք, հողը քարչում է. երբ կ'անարտեմ զինւորական ծառայութիւնս, ես կը գնամ հօրեղբորս մօտ, Սուդա. նա անդաւակ է, ես կ'աշխատիմ նրա հետ...

Եւ Յովակիմը լռեց:

Այդ պարզ, հասարակ խօսքերը խոր սպաւորութիւն գործեցին Մառչելլայի վրայ:

— Նա հպարտ է, ինքնասէր, մտածեց նա: Ներս մտաւ նաժիշտը:

— Նախաճաշը պատրաստ է, տիրուհի:

— Բերէք այստեղ:

Եւ փոքր ժամանակից յետոյ Մառչելլ. եւ Յովակիմը նստան սեղան, որ դրած էր Անտոնիօի անկողնի առաջ (1):

ԳԷՈՐԳ ԶՈՒԲԱՐ

(Շար.)

(1) Մեր ողբացեալ աշխատակիցը՝ Գեորգ Զուբար, այս պատմական գեղեցիկ վիպակին ձեռագիրը մեզի դրկած էր մահուրնէն քիչ առաջ: